
Paikallisradioiden omistus Suomessa

Kimmo Aulake

Johdanto

Liikenneministeriö ja Helsingin yliopisto sopivat vuoden 1989 syksyllä paikallisradioiden omistusta koskevan tutkimuksen tekemisestä. Tämä artikkeli perustuu pääosiltaan kyseisen tutkimuksen tärkeimpiin empiirisiin tuloksiin. Varsinaisen omistuksen kuvaamisen lisäksi pyrin selittämään havaittua omistuksen jakautumista tärkeimpien viestintäpoliittisten toimijoiden tavoitteilla. Lopuksi tarkastelen lyhyesti paikallisradioiden yhteiskunnallista merkitystä.

Yksityinen paikallisradiotoiminta alkoi Suomessa vuonna 1985. Kuluneiden viiden vuoden aikana paikallisradiot ovat vakiintuneet osaksi suomalaista sähköistä joukkoviestintää. Nykyään on vaikeata kuvitellaakaan tilannetta ilman paikallisradioita. Tällä hetkellä on voimassa jo yli 70 paikallisradiotoimilupaa. Näistä tämän tutkimuksen piiriin kuuluvat ne 59 kaupallista asemaa, jotka ovat saaneet toimilupansa ennen vuoden 1990 alkua.

Empiirisen osan tutkimusmenetelmät

Koska paikallisradioasemia on näin paljon, on selvää, että niiden taustayhteisöinä on mitä

erilaisimpia toimijoita. Jotta paikallisradioiden omistuksesta saisi jonkinlaisen yleiskuvan, on asemien omistajia pyrittävä luokittelemaan niiden ominaispiirteiden mukaan. Tutkimuksessa käytettiin kahta keskeistä menetelmää omistuksen havainnollistamiseksi.

Aluksi asemat luokiteltiin niiden pääomistajan mukaan viiteen luokkaan. Lukumääräisesti suurimman luokan muodostivat asemat, joilla pääomistajina olivat lehdet. Tällaisia asemia oli yhteensä 26 kappaletta. Luokka on sisäisesti melko heterogeeninen, sillä siihen kuuluu omistajina sekä pieniä paikallislehtiä että maamme suurimmat lehtitalot. Asemia, joilla yksityishenkilöt tai yksityishenkilöiden omistamat paikallisradioyritykset olivat pääomistajina oli 22 kappaletta. Viidellä asemalla pääomistajina olivat yhdistykset ja säätiöt, kolmella asemalla ammattiyhdistykset ja lopuilla kolmella muut, aikaisempiin luokkiin kuulumattomat taustayhteisöt.

Toinen keskeinen menetelmä omistuksen selvittämiseksi perustui asemien omistajia mahdollisesti yhdistävien kytkentöjen, ns. linkkien, etsimiseen. Hieman yllättäen huomattiin, että melkein puolella kaikista kaupallisista radioasemista oli niiden omistajia yhdistäviä kytkentöjä. Mielenkiintoisinta tässä

oli se, että huomattava osa näistä kytkennöistä oli kytkentöjä poliittisiin puolueisiin.

Puolue on merkitty linkiksi, jos: 1) aseman osakkeenomistaja on suoraan kyseinen puolue tai sen aluejärjestö, 2) jos omistajana on sanomalehti, jonka puoluekannaksi on Suomen Lehdistö-julkaisussa merkitty ko. puolue, 3) jos omistajana on tällaisen sanomalehden kustantaja tai kirjapaino, 4) jos aseman jokin osakas on tällaisen poliittisen yrityksen tai järjestön sisäryitys tai 5) tällaisella poliittisesti sitoutuneella yrityksellä tai järjestöllä on omistusosuus paikallisradioaseman osakkaassa. Myös muut linkit on etsitty noudattaen samaa menetelmää.

Omistuksen jakautuminen

Taulukossa 1 on esitetty linkit asemien pääomistajan mukaan. Taulukosta voidaan esimerkiksi havaita, että SDP:llä on kytkentöjä 17 kaupalliseen paikallisradioasemaan, ja että peräti 12 näistä kytkennöistä tulee asemilta, joilla pääomistajina ovat lehdet. Myös muilla puolueilla kytkennät ovat pääasiassa lehtien kautta. Tässä on syytä painottaa, että asemilla, joilla yksityiset henkilöt tai heidän perustamansa paikallisradioyritykset ovat pääomistajina, ei ole minkäänlaisia kytkentöjä – ainaakaan organisatorisella tasolla – kahta vähäis-

tä poikkeusta lukuunottamatta. Näin ollen ne edustavat viestinnän moniarvoisuuden kannalta myönteisintä kehitystä.

Paikallisradiosektori onkin omistuksensa perusteella jakautunut kahteen toisistaan selvästi poikkeavaan ryhmään. Toisaalta hieman alle puolella asemista on poliittisia kytkentöjä ja toisaalta hieman yli puolella ei ole minkäänlaisia omistusta yhdistäviä linkkejä. Linkkejä omaaville asemille on tyypillistä, että ne sijaitsevat suuremmissa kaupungeissa ja siten niillä on selvästi suuremmat mainostulot ja kuuntelijamäärät kuin asemilla, joilla ei ole linkkejä.

Mutta mikä itse asiassa on linkkien merkitys? Asiaa voidaan tarkastella kolmelta suunnalta. Mitä asemalle merkitsee, että sillä on yhteys johonkin linkkinä toimivaan tahoon ja mitä kyseiselle taholle, erityisesti puolueille, merkitsee, että ne ovat mukana paikallisradiotoiminnassa? Lisäksi asiaa voidaan vielä tarkastella siltä kannalta, mitä merkitystä näillä linkeillä on yleisölle. Kaikki nämä suhteet vaikuttavat viestinnän moniarvoisuuteen.

Paikallisradiotoiminnan merkitystä puolueille käsittelen pyrkiessäni selittämään paikallisradioiden omistuksen jakautumista. Linkkien merkitystä yleisölle pohdin aivan artikkelin lopuksi. Linkkien merkitystä asemille tarkastelen vain määrällisellä tasolla, sillä linkkien laadullisia vaikutuksia, lähinnä vai-

Taulukko 1. Linkit aseman pääomistajan mukaan

Pääomistaja	Linkki									
	SDP	Kok	Kesk	SKDL	HS	TS	Panostaja	Sp	Op	Yht
Ammattiliitot	3	1	1	-	-	-	-	2	1	8
Lehdet	12	9	4	2	3	2	1	3	2	38
Yhdistys/säätiö	1	1	-	1	-	-	1	1	-	5
Yksityiset	-	1	-	-	-	-	-	1	-	2
Muut	1	-	1	-	-	1	-	1	-	4
Yhteensä	17	12	6	3	3	3	2	8	3	57

Käytetyt lyhenteet: HS = Sanoma Oy, TS = Turun Sanomat Oy, Sp = säästöpankki, Op = osuuspankki.

kutuksia asemien ohjelmistoon, ei voitu ko. tutkimuksen puitteissa erikseen tutkia. Määrällinen vertailu tapahtui vertaamalla niiden asemien mainostuloja, joilla on linkki, niiden asemien mainostuloihin, joilla ei linkkiä ole. Koska viimeisimmät käytettävissä olleet taloustiedot ovat vuodelta 1988, on vertailussa tyydyttävä niiden asemien vertailuun, jotka olivat toiminnassa jo kyseisenä vuonna. Vaikka käytetyt luvut ovatkin jo vanhoja, ei ole oletettavissa, että vuoden 1989 aikana olisi tapahtunut mitään merkittävää asemien välisen mainostulojen uudelleenjakoa, joka olisi muuttanut asemien välisiä 'voimasuhteita'.

Niiden asemien mainostulot, joilla oli linkki, muodostivat hieman yli 60 prosenttia kaikista mainostuloista ja vastaavasti niiden asemien mainostulot, joilla ei ollut linkkiä, hieman alle 40 prosenttia. Toisin ilmaistuna tämä tarkoittaa sitä, että niiden asemien mainostulot, joilla ei ole linkkiä, olivat keskimäärin vain 65 prosenttia niiden asemien mainostuloista, joilla oli linkki. Linkeillä on siis selvästi taloudellista merkitystä asemille. Tärkein merkitys linkeillä on kuitenkin asemalle sen hakiessa toimilupaa, jolloin omistus pohja saattaa ratkaista saako asema toimiluvan vai ei.

Omistuksen kehittämisestä

Dynaamisempi kuva paikallisradioiden omistuksesta ja omistuksen kehittämisestä saadaan vertaamalla eri toimilupapäätöksiä keskenään. Koska valtioneuvosto myöntää paikallisradioiden toimiluvat vapaan harkintansa perusteella, on kyseessä välttämättä poliittinen päätöksentekoprosessi. Erityisen mielenkiintoista onkin tutkia, onko hallituksen vaihtuminen vuonna 1987 vaikuttanut myönnettäviin toimilupiin jollakin tavalla.

Vuoden 1988 lopussa oli toiminnassa 16

asemaa, jotka olivat saaneet toimilupansa ensimmäisellä lupakierroksella vuonna 1985. Tällä lupakierroksella toimiluvat myönnettiin lähinnä 'varmoille' hakijoille. Poliittiset linkit jakautuivat suhteellisen tasapuolisesti – voisi sanoa parlamentaaristen voimasuhteiden mukaan. Ensimmäisellä lupakierroksella SDP oli mukana kuudella, kokoomus viidellä, keskustalla kolmella ja SKDL kahdella yhä toiminnassa olevalla asemalla.

Toisella lupakierroksella vuonna 1987 hallitus oli jo vaihtunut. Hallituspuolueiden vaihtuminen ei vielä heijastu myönnettyjen toimilupien jakautumiseen. Toisella ja kolmannella kierroksella, joita tässä tarkastellaan yhdessä, SDP ja kokoomus olivat linkeinä – osittain yhteistyössä – neljällä asemalla. Keskusta oli linkkinä kolmella ja SKDL kahdella asemalla. Neljännellä kierroksella SDP oli linkkinä kuudella ja kokoomus kolmella asemalla. Asiassa oli mielenkiintoisinta, että keskustasta ja SKDL eivät olleet mukana yhdelläkään tällä lupakierroksella luvan saaneella asemalla.

Tämä osoittaa varsin selvästi, että hallituksen vaihtuminen on muuttanut toimilupien poliittista jakautumaa. Kyseessä on nimenomaan muutos myönnettyissä toimiluvissa, sillä toimiluvan hakijoiden jakautuma näyttää pysyneen suhteellisen vakiona. Jokaisella kierroksella on hakijoita ollut huomattavasti enemmän kuin luvan saajia.

Jos tarkastellaan linkin omaavien asemien osuutta, havaitaan, että osuus oli suurimmillaan ensimmäisellä lupakierroksella, jolloin linkejä oli kymmenellä asemalla kuudesta-toista ja pienimmillään neljännellä kierroksella, jolloin linkejä oli kuudella asemalla kahdestakymmenestäkahdesta. Toimilupien myöntämisperusteissa tapahtunut kehitys näyttäisi siten kulkevan kahteen vastakkaiseen suuntaan. Niiden asemien lukumäärä,

joilla on jokin linkki, vähenee, mutta samalla linkit keskittyvät erityisesti poliittisesti.

Suomen paikallisradioiden omistus on uskoakseni saatu kuvattua suhteellisen havainnollisesti, kun on luokiteltu kaupalliset paikallisradiot niiden pääomistajien mukaan ja etsitty niiden omistajia yhdistävät linkit. Tämä paikallisradioiden omistuksen selvittäminen on jo sinänsä mielenkiintoista. Koska kysymyksessä on tutkimus, en kuitenkaan tyydy pelkkään omistussuhteiden kuvailuun, vaan pyrin myös selittämään mistä edellä havaittu omistuksen kaksijakoisuus johtuu.

Mistä omistuksen kaksijakoisuus johtuu?

Lähden etsimään vastausta tutkimuksen empiirisessä osassa havaittuun omistuksen kaksijakoisuuteen sieltä, missä toimiluvat myönnetään – valtioneuvostosta. Poliittisilla puolueilla on omat viestintäpoliittiset ohjelmansa ja kannanottonsa, joissa ne esittävät viestintää koskevia vaatimuksiaan. Koska valtioneuvosto myöntää paikallisradioiden toimiluvat vapaan harkintansa perusteella, on selvää, että valtioneuvostossa edustettuina olevilla puolueilla on hyvät mahdollisuudet omien viestintäpoliittisten tavoitteidensa toteuttamiseen. Näin hallituspuolueiden tavoitteet nousevat lupamenettelyn harkinnanvaraisuuden johdosta keskeisiksi.

Jos tavoiteohjelmilla yleensä on jotain merkitystä, puolueiden viestintää koskevien tavoitteiden tulisi käydä niistä ilmi. Eri puolueiden viestintäpoliittisissa ohjelmissa on perustavaa laatua olevia eroja. Paikallisradiosektorin ristiriitaiselta näyttävää kehitystä voidaankin pyrkiä selittämään tietyllä viestintäpoliittisella linjalla, jossa on pyritty sovittamaan yhteen eri toimijoiden, erityisesti puolueiden, tavoitteita.

Tämä selitysmalli osoittautui kuitenkin vir-

heelliseksi. Havaitsin, että kahden tässä yhteydessä tärkeimmän viestintäpoliittisen toimijan, eli SDP:n ja kokoomuksen, periaateohjelmissa esittämät tavoitteet ja niiden käytännössä noudattama linja olivat selvästi ristiriidassa keskenään. SDP vaati vuoden 1982 viestintäpoliittisessa kannanotossaan mm., että paikallista televisio- ja radiotoimintaa on harjoitettava yhteiskunnan hallussa olevissa verkoissa, että mainosrahoitus ei saa olla mahdollinen ja että Oy Yleisradio Ab:n tulee olla ainakin osaomistajana paikallisradioissa. Kokoomus on vaatinut toistuvasti, että sähköisen joukkoviestinnän taloudellinen ja poliittinen keskittyminen on estettävä, ja että yleisradiotoiminnan tulee olla viranomaisista riippumatonta.

Nykyinen paikallisradioiden toimilupakäytäntö näyttää johtaneen tilanteeseen, jossa toimilupia myöntävät hallituspuolueet ovat itse aktiivisesti mukana paikallisradioiden omistajina. Siten näkyvin ristiriitaisuus kokoomuksen kohdalla onkin siinä, että se vaatii julkisesta vallasta riippumatonta viestintää, mutta se on tällä hetkellä itse hyvin keskeinen osa julkista valtaa ja kuitenkin toiseksi tärkein paikallisradioiden omistajia yhdistävä linkki. SDP:n kohdalla tärkein ristiriita on siinä, että paikallisradiojärjestelmä on monessa suhteessa juuri päinvastainen kuin puolueen ohjelmissaan vaatima. Puolue on periaatteellisesta oppositioasemastaan huolimatta kaikista toimijoista aktiivisimmin hankkinut osakkuuksia paikallisradiotoimintaa harjoittavista yrityksistä.

Jo näiden havaintojen perusteella voidaan hylätä oletus eri toimijoiden viestintäpoliittisten tavoitteiden kompromisseista. Voi myös olla niin, että kyse on kylläkin kompromisseista, mutta ei periaatteellisten vaatimusten vaan käytännön tavoitteiden kompromisseista tai päähallituspuolueiden toimilupien jakamis-

perusteita koskevasta konsensuksesta. Tällä taas ei välttämättä ole mitään tekemistä viestintäpoliittisissa ohjelmissa esitettyjen tavoitteiden kanssa.

Tutkimuksen tulosten perusteella näyttääkin siltä, että paikallisradiotoiminta koetaan erilaisista periaatteellisista suhtautumista-voista huolimatta yhä houkuttelevammaksi ja siinä halutaan olla mukana. Tästä näkökulmasta paikallisradioiden omistuksen kaksijakoisuudessa on kyse lähinnä puolueiden valtapoliittisten tavoitteiden aiheuttamasta jakautumisesta. Tätä johtopäätöstä tukee erityisesti se, että poliittiset linkit ovat viimeisellä tarkastelussa mukana olevalla toimilupakerroksella selvästi keskittyneet.

Ilkka Heiskanen on kommentoinut tällaista lyhytnäköistä omaneduntavoittelua jo vuonna 1985 seuraavasti: ”Tietysti poliittiset tahot (puolueet, valtiollisen ja julkisen hallinnon johto) haluavat edelleen hallita joukkoviestintää ja julkisuutta uuden viestintätekniikan luomassa uudessa tilanteessa. Onhan heillä perinteinen oikeus vaikuttaa vapaasti kansalaisten ajatteluun ja mielipiteisiin – ainakin silloin kun ne kohdistuvat poliittisen vallan käyttöön, politiikkaan, politiikkoihin ja virkamiehiin.”

Omistuksen kytkentöjen merkitys

Nyt on syytä kiinnittää huomiota siihen, mitä tämä poliitikkojen halu olla mukana paikallisradiotoiminnassa itse asiassa merkitsee. Tässä yhteydessä osin tahattomasti ja osin myös tahallisesti tehdään virheellisiä johtopäätöksiä. Toimilupien havaittu poliittinen keskittyminen on nimittäin ymmärrettävä viestinnän sisällön kannalta negatiivisena vain, jos katsotaan, että omistus vaikuttaa jotenkin ohjelmistoon. Jos omistus vaikuttaa viestinnän sisältöön ja jos pyritään moniarvoiseen vies-

tintään, ei noudatettu toimilupapolitiikka ole ollut parasta mahdollista.

Suomalaisten paikallisradioiden kohdalla lienee jokaiselle selvää, että asemat mahdollisista poliittisista kytkennöistään huolimatta noudattavat itsenäistä ja riippumatonta toimituspolitiikkaa. Kun omistuksella ilmeisesti ei ole merkitystä aseman käytännön toiminnalle, ja kuitenkin puolueet mitä ilmeisimmin haluavat olla mukana paikallisradiotoiminnassa, jää vain arvioitavaksi, millainen itseisarvoinen vallanjako viestinnässä on oikeutettu. Se taas on sekä poliittinen että erityisesti moraalinen kysymys.

Näin paikallisradioiden omistuksessa havaitut poliittiset kytkennät eivät lopultakaan kerro juuri mitään paikallisradioista saati niiden ohjelmista, joten niistä ei tämän tutkimuksen puitteissa voida myöskään tehdä johtopäätöksiä. Sen sijaan johtopäätöksiä voidaan tehdä puolueiden suuntaan.

Puolueiden toimintalogiikka voidaan tiivistää seuraavasti: puolueissa uskotaan, että viestimiä voisi käyttää välineinä. Siksi niitä on ainakin valvontamielessä – varmuuden vuoksi – omistettava. Ehkä taustalla on myös yksipuolinen, perinteinen käsitys sanomien suorasta vaikutuksesta vastaanottajan käyttäytymiseen. Saattaa olla, että puolueet haluavat saada joukkoviestintävälineitä haltuunsa voidakseen vaikuttaa ympäristöönsä tai ainakin estää kilpailevia puolueita saamasta asemia itselleen. Koska paikallisradioita aina-kaan nykyisellään ei voida käyttää vaikuttamisen välineinä, näyttävät puolueiden pyrkimykset paitsi naiiveilta myös kyseenalaisilta.

Paikallisradioiden yhteiskunnallisesta merkityksestä

Lopuksi arvioin lyhyesti paikallisradioiden laajempaa yhteiskunnallista merkitystä niiden

omistuksen jakautumisen valossa. Jos ajatellaan, että ihmiset ovat viestinnän hyväksikäyttäjää eivätkä hyväksikäytettyjä, jolloin ihmiset itse rakentavat oman todellisuutensa, tärkeäksi tulee vääjäämättä se, että ihmisillä on erilaisia tulkintoja eri asioista, joista he voivat valita ja joita he voivat käyttää oman todellisuutensa rakentamiseen. Ihmiset nähdään siis aktiivisina subjekteina, jotka käyttävät viestintää osana merkityksenantoprosessiaan. Viestintä on vain yksi osa sosiaalisista merkityksistä käytävää – usein tiedostamattomaa – kamppailua tai se tarjoaa virikkeitä katselijoiden/kuuntelijoiden tekemälle psyykkiselle työlle.

Ehkä merkittävin muutos tilanteeseen ennen paikallisradioita on siinä, että nykyään viestinnän käyttäjillä on entistä suurempi vapaus valita mieleisiään ohjelmia ja nimenomaan uusien organisaatioiden valitsemaa ja tuottamaa informaatiota ja kulttuuria. Mitä useammat erilaisia mielipidesuuntia edustavat ryhmät pääsevät 'kanaville' ja tarjoavat todella vaihtoehtoisia ohjelmia, sitä enemmän tietysti viestinnän moniarvoisuus lisääntyy. Mitä riippumattomampi joukkoviestintäjärjestelmä on taloudellisesta ja poliittisesta vallasta, sitä paremmin se pystyy tuottamaan kriittisiä tulkintoja ympäristöstään. Juuri kriittiset tulkinnat eri asioista ovat demokraattiselle järjestelmälle ratkaisevan tärkeitä.

Paikallisradiojärjestelmä luo uusille ryhmille mahdollisuuden tuoda esiin omia tul-

kintojaan, ja lähes puolet tarkastelussa mukana olevista asemista onkin sellaisia, joiden pääomistajat eivät ole aikaisemmin harjoittaneet joukkoviestintää ainakaan viestintäyri-tysten omistajina. Juuri tämä ryhmä on tuonut todellista moniarvoisuutta viestintään.

Paikallisradioiden merkityksen lisääntyessä ja niiden aseman vakiintuessa näyttää kuitenkin siltä, että perinteisten joukkoviestintää hallitsevien toimijoiden mielenkiinto asemia kohtaan on lisääntynyt ja tämä on johtanut vähittäiseen mutta selvään paikallisradioiden integrointiin osaksi joukkoviestinnän valtarakenteita. Tärkein kysymys on kuitenkin se, onko tällä ollut jotain vaikutusta viestinnän sisältöön. Vastaus on mitä ilmeisimmin ei. Puolueiden ja muiden laajojen ohjauksjärjestelmien halu valvoa viestintää ainakin omistajana on luonnollista, sillä kriittiset tulkinnat ovat aina uhka vallitsevalle järjestelmälle.

Varsinainen luova työ eri viestimissä kuitenkin suuntautuu usein suoraan erilaisia valvonta- ja vaikutuspyrkimyksiä vastaan. Viestimet yleensä ja paikallisradiot erityisesti ovat tuottaneet jatkuvasti kriittisiä tulkintoja ympäristöstään omistusohjasta riippumatta. Yksi sensuurihenkinen päätoimittaja saattaa estää viestinnän moniarvoisuuden toteutumisen ainakin yhtä tehokkaasti kuin erilaiset viestinnän ohjaamiseen pyrkivät toimijatkin. Tämä ei tietenkään vähennä viestinnän valvontaan pyrkivien toimijoiden tavoitteiden kyseenalaisuutta.